

Likovna umetnost

Z besedo umetnost danes razumemo vse tiste dejavnosti, katerih namen je ustvarjanje del z estetsko vrednostjo. Umetnik pogosto nima praktičnih ciljev, vsekakor pa je namenjena duhovnemu uživanju, dožemanju in osebnemu bogatenju. V tej besedi se skriva prepletanje idej, okoliščin, tehnološkega znanja, občutljivost ustvarjalca, dožemanje okolja, poznejših vrednotenj.

Stvarna leksikalna opredelitev, da je umetnost takšen način izražanja, ki raste iz umetniškega nagnjenja, nas ne more zadovoljiti – voljo in veselja do ustvarjanja ima marsikdo in tudi spretno roko, pa zato še ni umetnik in izdelek še ni umetnina. Tudi ni umetnina vsako delo, ki je na pogled všečno, prijetno, lahko je skladno in celo lepo. **Umetnina mora izražati idejo, imeti vsebino, ki ne presahne: lahko jo čez čas razumemo v novem pomenskem odtenku in jo drugače vrednotimo, a zaradi ideje ostaja zgovorna, nas prevzame in je obče človeška.** Prava umetnina je neizčrpna. Med umetnine ne moremo uvrstiti del, katerih vsebina je plehka in ponavljajo že doseženo, znano.

Stroke likovne umetnosti:

Likovna umetnost se izraža v različnih strokah in tako govorimo o slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi in pogojno tudi o umetni obrti.
SLIKARSTVO

Slikarstvo je ena izmed temeljnih strok likovne umetnosti, ki ima za osnovno ploskev in upodobitve gradi z uporabo barve in črt.

Razločujemo med slikarstvom v ožjem pomenu besede, za katero je pomembnejša barva, in slikarstvom v širšem pomenu, kamor sodita tudi risba in grafika, kjer je barva ponavadi lahko odsotna, ali pa je prisotna v barvi risal.

Glede na nosilce (so neprenosni ali prenosni) govorimo o vrstah slikarstva: o stenskem slikarstvu, tabelnem slikarstvu, slikarstvu na platno, knjižnem slikarstvu, slikarstvu na steklo itd. Z nosilci so povezane različne tehnike (npr. freska, mozaik, akvarelno in oljno slikarstvo, kolaž, vazno slikarstvo), pri čemer se tradicionalnim tehnikam in tradicionalnim materialom pridružujejo novi. S slikarstvom so najtesneje povezani tudi drugi načini izražanja, ki so po značaju slikarski, npr. fotografija, film, instalacija.

TEHNIKE

O slikarstvu lahko govorimo z mnogih zornih kotov, med njimi tudi z vidika slikarske tehnike. Pri slikarjevem odločanju, kaj bo s sliko sporočil in kako bo to storil, je izbira tehnike pomembna. Vsaka tehnika ima svoje zakonitosti, med drugim zahteva, kako je treba graditi delo, in ko je slika dokončana, je tudi tehnika z izbranimi materiali vred tista, ki vpliva na estetsko doživljanje stvaritve, na intenziteto barv, na lastnosti slikarske površine.

Risba

Risba je temeljno likovno delo, je izhodišče za slikarske, kiparske in arhitekturne stvaritve. Njena bistvena značilnost je izražanje s črto, linijo, barva je drugotnega pomena. Ker je risba skopa, zahteva od risarja, da se omeji na bistveno. V nasprotju s slikarstvom risba ne skriva postopka, kako gradi podobo. Povezava s slikarstvom je tesna, saj pri risbi in sliki umetnik pogosto uporabi enake **nosilce** (npr. karton, papir), enake **pripomočke** (npr. svinčnik, pero, čopič, palica), risarske oz. slikarske **medije** (npr. svinčnik, barvnik, suha igla, kreda, pastelna kreda, oglje, tinta, tuš), gre pa tudi za podoben **pristop** k delu. Risba je lahko v

slikarskem delu **prekrita** (bodisi, ker je izginila pod nanosi barve ali zato, ker je risba nastala ločeno), lahko pa je **vidna** in je bistvena in sestavina izraza (npr. v srednjeveških slikanih oknih).

Risba je lahko **skica, osnutek**, likovni zapis ideje, detajla iz resničnega sveta, lahko je **študija, predrisba**, vmesna postaja med zamisljivo in dokončanim delom, lahko pa je **samostojna** in v sebi zaključeno delo.

Grafika

Grafika nastane z odtisom upodobitve na matrici. To je plošča (npr. lesena, kovinska ali steklena), na kateri je z rezanjem, vpraskanjem, jedkanjem in drugimi postopki nastala upodobitev. Na tako pripravljeno matrico se nanese barve in upodobitev odtisne. Grafične tehnike so številne in mnogovrstne. Najstarejši grafični tehniki sta **lesorez** in **bakrorez** (nastali sta v 15.stol.) Lesorez je tehnika visokega, bakrorez pa tehnika globokega tiska. Starejšim tehnikam (npr. **lesorez, linorez, bakrorez, suha igla, akvatinta, monotipija**) se pridružujejo moderne (**serigrafija** oz. **sitotisk**), **mešane tehnike** in **montaže**. Vsebine grafičnih del se od slikarskih ne razlikujejo, pa tudi slogovnih razlik ni. Razvoj grafične dejavnosti in tiskarstva (kot industrije) je grafične upodobitve razširil med široke kroge občinstva. Razlikujemo med umetniško oz. avtorsko grafiko na eni strani ter reproduktivno (industrijsko), ki je tiskana v velikih nakladah.

KIPARSTVO

Kiparstvo je umetnostna stroka, ki oblikuje gmoto (telesnost, volumen) in tudi prostor. Temeljni kiparski zvrsti sta **obla** (okrogla, prosto stoječa) plastika in **relief** (ki je vezana na ploskev). Po vlogi in nalogi je kiparsko delo **samostojno** ali **vezano** na arhitekturo (arhitekturna plastika). Dela so lahko namenjena **enemu** ali **več pogledom**, lahko so **nepremična** ali **gibljiva**, spremenljiva (mobili). Med osrednje naloge kiparstva je sodilo upodabljanje človeškega lika (celopostavne in doprsne upodobitve, torzo itd.). Z besedo kiparstvo sta tesno povezana izraza **skulptura** (ki v jedru pomeni umetnost odzemanja - rezljanje, klesanje) in **plastika** (ki pomeni umetnost oblikovanja z dodajanjem snovi - modeliranje). Vendar kiparska dela nastajajo tudi s **konsruiranjem** (varjenjem, lepljenjem itd.) in ulivanjem v kalupe. Kiparstvo uporablja različne tradicionalne in nove materiale.

MATERIALI IN TEHNIKE

Z odločitvijo za material pričenja kipar določevati videz in učinek dela.

Materiali so tradicionalni in moderni. Med tradicionalnimi so tisti, ki jih povečini najdemo v naravi in so jih kiparji (tudi klesarji, rezbarji, zlatarji itd.) uporabljali že dolgo časa, med modernimi pa tisti, ki so se uveljavili šele pozneje (npr. porcelan). Danes uporabljajo gradiva, ki jih še pred kakšnim desetletjem niti ni bilo na trgu. **Kiparske tehnike** zahtevajo različno orodje, tudi različne ateljeje, saj so postopki od skice na papirju do npr. marmornega kipa ali bronastega odlitka močno razlikujejo. Pri tradicionalnih tehnikah najpogosteje govorimo o odzemanju, modeliranju oz. dodajanju in sestavljanju. Pri tehnikah pri katerih kipar iz snovi oblikuje, modelira zamišljeni kip, ima možnost, da spreminja, popravlja, pri tehnikah odzemanja, ko iz kamnitega ali lesenega bloka osvobaja skrite oblike, pa bistvene spremembe skorajda niso mogoče. Najpogosteje se srečujemo s **klesanjem** v kamnu, z **rezbarjenjem** v lesu, kosti, slonovi kosti, v mehkih kamninah, z **ulivanjem** kovin in plastičnih materialov, z **modeliranjem** v glini, porcelanu, vosku, mavcu, plastelinu, s **tolkljanjem** v kovinske plošče, z **varjenjem** (kovine), s **sestavljanjem** v naravnih

(les, zemlja, vlakna) in umetnih materialnih (plastika, svetlobna telesa, deli različnih predmetov) itd.

OBLA IN RELIEFNA PLASTIKA

Kip je tridimenzionalna stvaritev, torej je delo s prostorsko razsežnostjo: umeščen v prostor in vanj posega. Kiparsko delo je odvisno od prostora.

Oblo plastiko zaznamujemo tudi z izrazom okrogla, ker jo lahko obhodimo, vidimo z vseh strani in samostojno, prosto stoji v prostoru. Tak kip je ponavadi obdelan z vseh strani in ga v celoti doživimo le z več pogledov.

Relief ima prav tako volumen, vendar je namenjen predvsem pogledu s prednje strani. Glede na izbočenost govorimo o ploskovitem in visokem reliefu. Pri ploskovitem reliefu se podoba le malo dviguje iz podlage (najpogostejši primeri so kovanci in medalje). Pri visokem reliefu lahko najdemo oblike, ki izstopajo iz površine tako močno, da so deloma celo polnoplastične. Poznamo tudi poglobljeni relief, ki se lahko izraža celo kot risba, vpraskana ali vklesana v kamen, glino ali kovino.

ARHITEKTURNA PLASTIKA

Meja med kiparstvom in arhitekturo je pogosto nedoločljiva, saj je povezava med njima pogosto zelo tesna. Na eni strani srečujemo arhitekturne prvine, ki so oblikovane kot reliefi ali oble plastike (npr. kapiteli, kariatide), na drugi pa so samostojna kiparska dela, ki s svojimi oblikovanimi in vsebinskimi vrednotami bogatijo arhitekturo (reliefi na stenah, kipi na pročeljih itd.). Kadar so kipi sestavina arhitekture, govorimo o arhitekturni plastiki; to pomeni, da je arhitektura nosilec in okvir za kiparsko delo.

ARHITEKTURA

Arhitektura je umetnostna stroka, katere osnovna naloga je oblikovanje prostora z gradbenimi (konstrukcijskimi) sredstvi.

Tesno je povezana z **namenom** (funkcijo), odvisna pa je od dosegljivih **tehnik** in **materialov**; na uresničitve vpliva **okolje** (družba in prostor), v katerem je postavljena. Na eni strani **oblikuje odprti prostor** (pokrajino, mesto) in na drugi **zaprtega**. Arhitekturne spomenike spoznavamo, presojamo in doživljamo s sočasnim gibanjem in gledanjem po njih in okoli njih. Posebej presojamo **načrt** in **izvedbo**.

Pri razčlenjevanju smo pozorni na posamezne stavbne **prvine** (steber, slop, greda, lok, strop, obok, kupola) in **povezave**, npr. na pročeljih. Razčlenimo tudi razmerje med zunanostjo in prostorom; glede na zasnovo prostora govorimo o **središčnem** (centralnem) in **vzdolžnem** (longitudinalnem) tipu. Po namenu delimo arhitekturo na **kultno** (sakralno, cerkveno) in **posvetno** (profano – bivalno, industrijsko, utrdbeno itd.).

MATERIALI

Arhitektura uporablja za doseganje svojih ciljev različna izrazila. Mednje sodijo najprej materiali. Do nedavnega so bili v rabi zgolj naravni, v zadnjih desetletjih pa so se jim pridružili umetni. Med **tradicionalne materiale** sodijo npr. zemlja, opeka, les, kamen, med **novejše** pa beton, železobeton, umetne snovi, posebne, gradbeniškim zahtevam prilagojene kovine in steklo itd.

NAČINI GRADNJE

Osnovna načina gradnje sta **masivna** in **skeletna gradnja**. Razvila sta se v pradavnini, poleg čistih oblik pa najdemo pogosto pri enem samem arhitekturnem načinu tudi povezovanje obeh. Kot poseben način gradnje, ki se je razvil v zadnjih desetletjih in ga je omogočila sodobna tehnologija, omenimo še **sestavljalni način**.

Pri **masivni gradnji** gre za zidavo s čvrstimi, povečini malo razčlenjenimi arhitekturnimi elementi in zid, ki zamejujejo prostor, je hkrati tudi nosilna struktura. Odprtin je malo, videti so, kot bi bile izrezane iz zidu, stavbe so pogosto videti trdnjavsko zaprte; iz zunanje podobe ne izvemo ničesar o volumnu in obliki notranjega prostora.

Pri **skeletni gradnji** je dosežena trdnost strukture z uravnoteženjem vertikalnih in horizontalnih prvin, ki prevzamejo obremenitev in so konstruktivni elementi. Notranji prostor je lahko svobodno oblikovan (predelne stene ne prevzamejo obremenitev) in tudi zunanje stene so lahko iz materialov, ki nimajo nosilne vloge (stekla, aluminija ipd.).

SREDIŠČNA IN VZDOLŽNA ZASNOVA

V stavbarstvu zgodnjih obdobij sta se uveljavila dva osnovna tipa tlorisa. Prvi izvira iz tlorisa, ki ima v svoji obliki krog, pravilni mnogokotnik ali kvadrat, drugi pa ima v tlorisu pravokotnik ali elipso. Pri obeh zasnovah je pomembno dožemanje prostora, njegovo gibanje ali mirovanje, odpiranje v sosednje prostore oz. zaključenost.

Središčna (centralna) stavbna zasnova ima v tlorisu razvidno obliko kroga, mnogokotnika, kvadrata, grškega križa ipd. **Centralna stavbna zasnova je tista, ki ji lahko vrišemo ali orišemo krog.** Če smo v sredini glavnega prostora, sega pogled do zidov, ki so enako oddaljeni. Okoli najpomembnejšega prostora, ki določa zvrst centralne zasnove, se lahko razvrščajo drugi (praviloma podrejeni) prostori. Centralne stavbe so pogosto krite s kupolami ali s piramidnimi strehami. Razvoj središčno zaznamovane arhitekture spremljamo od prazgodovine (npr. Stonehenge).

O vzdolžni (longitudinalni) stavbni zasnovi govorimo takrat, ko je glavni prostor oblikovan tako, da je ena smer (dolžina) precej izrazitejša od druge (širina). To pomeni, da je **v tlorisu razviden pravokotnik, elipsa ali podaljšani mnogokotnik ipd.** To enoto lahko spremljajo podrejeni prostori, ki podpirajo vzdolžno gibanje. Vzdolžne zasnove poznamo že od prazgodovine naprej. Med izraze take arhitekture štejemo tudi ceste; čeprav so na videz preproste, so pomembne stvaritve podolžnih zasnov v prostoru. Z njimi se srečujemo v tradicionalnih urbanih zasnovah (cesto so obstopile hiše), ne smemo pa pozabiti tudi na slavnostne ceste v starih visokih kulturah, npr. v mikenski, egipčanski, mezopotamskih itd., ko so kipi, zidovi in manjše stavbe ob cesti stopnjevale gibanje, ki se je stekalo proti templju.